

ANDRZEJ MISZCZUK

Uniwersytet Warszawski

UWARUNKOWANIA ROZWOJU TURYSTYKI AKTYWNEJ NA OBSZARACH WIEJSKICH W POLSKO-BIAŁORUSKO-UKRAIŃSKIM REGIONIE TRANSGRANICZNYM

Abstract: Determinants of Active Tourism Development in Rural Areas of Polish-Belarusian-Ukrainian Cross-border Region. The aim of the article is to present opportunities for developing active tourism in rural areas of the Polish-Belarusian-Ukrainian cross-border region which covers Lubelskie Voivodeship and the following oblasts: Brest Oblast (Belarus), Lviv Oblast and Volyn Oblast (Ukraine). Starting from the specific tourist resources of the cross-border region, the potential directions of their utilisation have been included in *The Strategy of the Cross-border Cooperation of Lublin Voivodeship, Volyn Oblast, Lviv Oblast, and Brest Oblast for 2014-2020*, focusing on the two forms of active tourism, *i.e.* water-based and cycle tourism.

From the presented considerations, one may conclude that the foregoing utilisation of tourist values in the Polish-Belarusian-Ukrainian cross-border region is rather low. Due to the geopolitical conditions, initiatives concerning active tourism (*i.a.* water-based and cycle tourism) are usually not of cross-border nature, but they are rather located in the respective „national” parts, mostly in Lubelskie Voivodeship. Despite passing *The Strategy of the Cross-border Cooperation of Lubelskie Voivodeship, Volyn Oblast, Lviv Oblast, and Brest Oblast for 2014-2020* and availability of financial resources, *i.a.* within the framework of the European Neighbourhood Instrument for 2014-2020, without any remarkable changes in the geopolitical conditions, which leads to greater freedom of movement of tourists through the external EU border – Polish-Belarusian and Polish-Ukrainian border, one should not expect any spectacular development in cross-border tourism, including its active forms.

Key words: Active tourism, cross-border region, Polish-Belarusian borderland, Polish-Ukrainian borderland rural areas.

Wstęp

Turystyka aktywna oparta na aktywności fizycznej, uprawiana jest zwykle na obszarach nieurbanizowanych. Częścią turystyki aktywnej jest turystyka kwalifikowana, wymagająca od turysty odpowiednich kwalifikacji oraz specjalistycznego sprzętu [Balińska *et al.* 2014, s. 31]. Z kolei oczekiwania dotyczące obszarów recepcji dla tego typu turystyki związane są z ich atrakcyjnością przyrodniczą i kulturową, wyposażeniem w specjalistyczną infrastrukturę turystyczną, dostępnością komunikacyjną, bazą noclegową oraz działaniami informacyjno-promocyjnymi [Rut 2002, s. 27].

Specyficznymi obszarami dla turystyki aktywnej są pogranicza państw. W ich przypadku szczególną rolę odgrywają uwarunkowania geopolityczne, związane z funkcjami granicy państwowej. W tej sytuacji istotnego znaczenia nabierają wspólne działania sąsiadujących państw, prowadzone nie tylko na poziomie rządowym, ale także regionalnym i lokalnym. Ważną rolę w tym względzie mogą odgrywać władze samorządowe, m.in. przez opracowanie dokumentów strategicznych i prowadzoną na ich podstawie politykę rozwoju, obejmującą m.in. gospodarkę turystyczną [Grabowska 2014, s. 62].

Celem opracowania jest ukazanie możliwości rozwoju turystyki aktywnej na obszarach wiejskich polsko-białorusko-ukraińskiego regionu transgranicznego, obejmującego swym zasięgiem woj. lubelskie oraz obwody: brzeski (na Białorusi), lwowski i wołyński (na Ukrainie) (ryc. 1). Wychodząc od specyficznych zasobów turystycznych regionu transgranicznego scharakteryzowano kierunki ich potencjalnego wykorzystania, koncentrując się na dwóch formach turystyki aktywnej, tj. wodnej i rowerowej. Impulsem do podjęcia tak zarysowanej problematyki był m.in. udział autora w przygotowaniu *Strategii współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020*, opracowanej z inicjatywy Samorządu Województwa Lubelskiego i Związku Transgranicznego Euroregion Bug oraz wsparcia Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

1. Specyfika turystyki na pograniczach

Turystyka jako zjawisko wielowymiarowe i złożone, dzięki wielości swych form, stanowi atrakcyjne narzędzie stymulowania rozwoju lokalnego i regionalnego [Kozak 2009, s. 32], co często znajduje odzwierciedlenie w planistycznych dokumentach strategicznych tworzonych przez administrację publiczną różnych szczebli. Przesłanką do takiego podejścia jest posiadania atrakcyjnych walorów przyrodniczych lub/i kulturowych. Władze publiczne mają jednak z reguły tendencję do przeceniania ich wartości. W rzeczywistości okazuje się, że – co potwierdzają badania Kozaka [*ibidem*, s. 264-277] – sukces rozwoju turystyki na danym obszarze, zależy przede wszystkim od postawy społeczności lokalnych i regionalnych, a w szczególności od istnienia

Ryc. 1. Podział administracyjny regionu transgranicznego

Źródło: [Jakubowski et al. 2013] (ryc. 1-3).

lidera (liderów), wspieranego przez zintegrowane elity, które są w stanie doprowadzić do mobilizacji społecznej wokół powszechnie akceptowanej myśli strategicznej. Nie bez znaczenia jest także współpraca z otoczeniem, w tym z innymi jednostkami samorządu terytorialnego oraz umiejętność pozyskania zasilania zewnętrznego w kapitał finansowy i ludzki. W efekcie atrakcyjne turystycznie mogą stać się zarówno obszary o bogatych, jak i ubogich zasobach przyrodniczych oraz kulturowych, ale jednocześnie samo posiadanie tego typu zasobów nie gwarantuje jeszcze rozwoju turystyki oraz korzyści z tym związanych.

Pogranicza są specyficznymi obszarami, także z punktu widzenia możliwości rozwoju turystyki. Mogą one stanowić strefy przenikania się kultur. Wielokulturowość jest m.in. następstwem procesów migracyjnych zarówno indywidualnych, jak i o charakterze masowym, wywołanych delimitacją oraz zmianami przebiegu granic państwowych, czego wyrazem są występujące na ich obszarze mniejszości narodowe i etniczne, mogące tworzyć następujące struktury [Koter 2003, s. 13-22]:

- biculturalizm, będący efektem zewnętrznego oddziaływania na społeczność regionu przygranicznego głównego narodu danego państwa oraz narodu państwa sąsiedniego;
- udział w społeczności regionu przygranicznego narodów państw sąsiednich oraz ludności autochtonicznej o niższym statusie społecznym;
- udział w społeczności regionu przygranicznego narodów państw sąsiednich oraz mniejszości etnicznej, nie posiadającej własnego narodu i państwa;
- udział w społeczności regionu przygranicznego narodów państw sąsiednich oraz tworzących się nowych narodowości;
- udział w społeczności regionu przygranicznego narodów państw sąsiednich oraz mniejszości narodowych, żyjących w odseparowanych skupiskach, w znacznej odległości od swoich narodów.

Struktura narodowo-etniczna konkretnego pogranicza (regionu transgranicznego) zależy od proporcji między ludnością autochtoniczną a późniejszymi przybyszami. Ma ona charakter dynamiczny, uzależniony od czynników demograficznych, ekonomicznych, społecznych i politycznych.

Nie bez znaczenia dla procesów ludnościowych oraz działalności gospodarczej, w tym turystycznej, prowadzonej na pograniczu, ma charakter granicy państwowej. Nieprzepuszczalna granica stanowi barierę dla rozwoju turystyki, ale także innych rodzajów działalności gospodarczej. Zerwane przez jej istnienie powiązania funkcjonalno-przestrzenne, sprzyjają peryferyzacji komunikacyjnej oraz społeczno-ekonomicznej obszarów przygranicznych. Izolacja społeczności lokalnych i regionalnych mieszkających po obu stronach granicy może przyczyniać się do tworzenia fałszywych stereotypów na temat sąsiadów, co sprzyja potencjalnym konfliktom. Brak transgranicznych powiązań społeczno-gospodarczych wpływa także na różnicowanie się cen towarów, płac oraz systemów podatkowych po obu stronach granicy.

W sytuacji wzrostu przenikalności granicy lub pełnej jej otwartości może się ona

stać destynacją turystyczną [Więckowski 2010, s. 77-82]. Związane jest to z możliwościami poznania walorów krajobrazowych i społeczno-kulturowych po drugiej stronie granicy, odwiedzenia miejsca pochodzenia przodków oraz krewnych, a także osiągania korzyści z tytułu różnicy w cenach towarów, płacach czy podatkach. Nasilający się ruch turystyczny wywiera presję na zintensyfikowanie zagospodarowania turystycznego przez wyposażenie, początkowo selektywne, z czasem coraz bardziej kompleksowe, w poszczególne elementy infrastruktury transportowej, noclegowo-gastronomicznej, a także tworzenie nowoczesnych produktów turystycznych przystosowanych do wymagań turystyki aktywnej, w tym kwalifikowanej. Może to doprowadzić w skali regionu transgranicznego do integracji przestrzeni turystycznej, co stanie się impulsem do spójności także w wymiarze politycznym, społeczno-ekonomicznym, a nawet przyrodniczym, zwłaszcza jeśli układ jednostek fizjograficznych sprzyja współpracy transgranicznej.

Zatem pogranicza w warunkach otwierających się granic państwowych, mają szansę stać się atrakcyjnymi turystycznie obszarami, na których w pierwszej kolejności, popularnością cieszy się m.in. turystyka zakupowa, gastronomiczna, tranzytowa czy biznesowa, a w dalszej – pojawiają się także bardziej zaawansowane (aktywne) jej formy, takie jak: turystyka przyrodnicza, kulturowa czy religijna. Ich rozwój powiązany jest z tworzeniem infrastruktury dla turystyki pieszej, rowerowej, konnej, wodnej itp. W przypadku obszarów wiejskich atrakcyjną cenowo i poznawczo alternatywą dla tradycyjnych obiektów noclegowych (hotele, pensjonatów, kempingów), których w regionach transgranicznych (zwłaszcza funkcjonujących w warunkach długotrwałej granicy zamkniętej) występuje zwykle deficyt – mogą stać się gospodarstwa agroturystyczne.

2. Walory przyrodnicze i kulturowe polsko-białorusko-ukraińskiego regionu transgranicznego¹

Obszar analizowanego regionu transgranicznego został podzielony granicą państwową dopiero po zakończeniu II wojny światowej. U schyłku I Rzeczypospolitej w całości należał on do państwa polskiego, w okresie zaborów – w większości do zaboru rosyjskiego, a jedynie woj. lwowskie – do austriackiego. Odzyskanie przez Polskę niepodległości w 1918 r. spowodowało jego ponowne zintegrowanie w ramach jednego państwa. W 1945 r. (z niewielką korektą w 1951 r.) dokonano delimitacji granicy państwowej o charakterze subsekwentnym, rozdzielając przesunięte na zachód terytorium Polski od obszaru Związku Sowieckiego. Granica polsko-sowiecka nabrała na ponad 40 lat charakteru zamkniętego (tzw. granica wrogości), co przyczyniło się do marginalizacji znaczenia regionów wzdłuż niej położonych. Uzyskanie niepodległości

---

¹ Dane statystyczne wykorzystane w tej części opracowania pochodzą z opracowania: [Jakubowski *et al.* 2013].

przez Białoruś i Ukrainę w 1991 r. nadało dotychczasowej granicy charakter filtrujący. Poprawiła się jej przenikalność w wymiarze infrastrukturalnym (nowe, systematycznie rozbudowywane przejścia graniczne), ale w 2004 r. (wejście Polski do UE) oraz w 2007 (wejście Polski do strefy Schengen) pojawiły się też nowe ograniczenia wizowe, w przypadku granicy polsko-białoruskiej – dotyczące obywateli obu państw, a polsko-ukraińskiej – tylko Ukraińców.

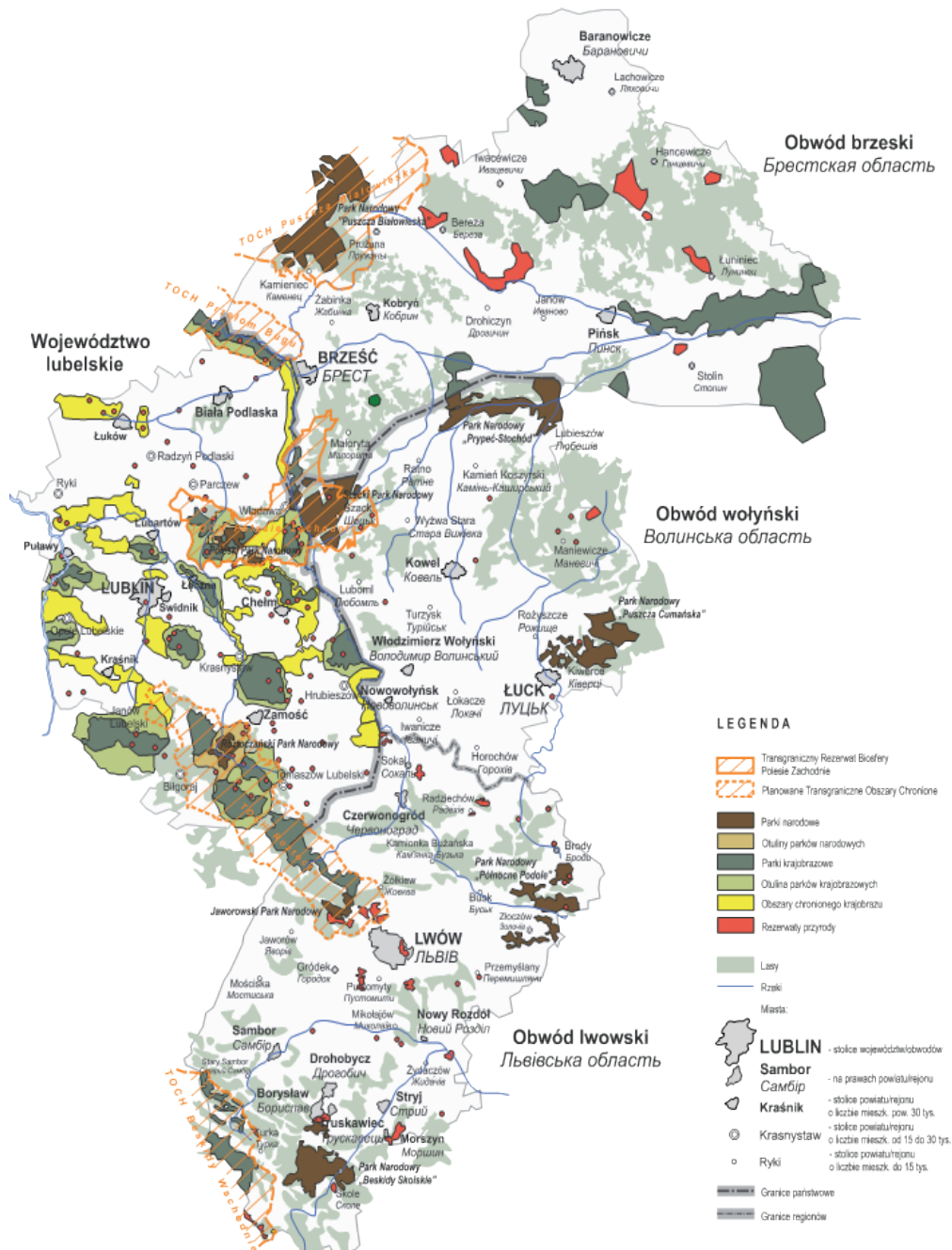
Problemy związane z położeniem przygranicznym woj. lubelskiego oraz obwodów: brzeskiego, lwowskiego i wołyńskiego znalazły swój syntetyczny wyraz w poziomie rozwoju tych obszarów, mierzonym wartością PKB *per capita*. W woj. lubelskim wielkość ta dla 2010 r. wyrażona w cenach bieżących wyniosła 6247,4 euro, w obwodzie brzeskim – 3111,4 euro, lwowskim – 1550,4 euro, a wołyńskim – 1319,3 euro. W stosunku do średniej krajowej, woj. lubelskie osiągnęło PKB *per capita* na poziomie 67,6% zajmując 15. przedostatnią lokatę w kraju, obwód brzeski – 71,0% i 5 miejsce na 7 jednostek administracyjnych, obwód lwowski – 69,3% i 14 miejsce na ogólną liczbę 27 regionów, a obwód wołyński – 59,0% i 22 miejsce na 27 regionów.

Obszar pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego o powierzchni 99,9 tys. km², zamieszkały jest przez 7142,8 tys. osób (2011), z tego na obwód lwowski przypada 2540,9 tys. osób (tj. 35,6%), woj. lubelskie – 2171,9 tys. osób (30,4%), obwód brzeski – 1391,9 tys. osób (19,5%) i obwód wołyński – 1038,6 tys. osób (14,5%). W latach 2003-2011 odnotowano spadek zaludnienia wynoszący 145,7 tys. osób, tj. 2,8%, przy czym dotyczył on głównie obwodu lwowskiego (ubytek 53,6 tys. osób) oraz obwodu brzeskiego (ubytek 44,5 tys. osób). Jedynie w woj. lubelskim występuje przewaga ludności wiejskiej (53,5% ogółu ludności), natomiast w pozostałych regionalnych jednostkach administracyjnych dominuje ludność miejska, a obszary wiejskie zamieszkuje w obwodzie brzeskim jedynie 32,8% ogółu ludności, lwowskim – 39,7%, a wołyńskim – 48,1%.

Niewątpliwym endogenicznym potencjałem regionu transgranicznego, sprzyjającym rozwojowi turystyki (w tym aktywnej) są zachowane – w dość dobrym stanie – walory środowiska przyrodniczego, w większym zakresie objęte ochroną po stronie polskiej (ryc. 2). Tworzy je m.in.:

- 9 parków narodowych: Poleski i Roztoczański (lubelskie), Białowiecki (brzeskie), Szacki, „Puszcza Cumańska”, „Prypeć-Stochód” (wołyńskie), Jaworowski, „Północne Podole”, „Beskidy Skolskie” (lwowskie);
- 21 parków krajobrazowych, 401 rezerwatów, 17 obszarów chronionego krajobrazu oraz 1878 pomników przyrody.

Najcenniejszym przyrodniczo kompleksem jest Puszcza Białowiecka, położona w obwodzie brzeskim (a po polskiej stronie w woj. podlaskim) wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO jako największy naturalny obszar leśny w Europie. Ponadto, warto odnotować proces tworzenia transgranicznych obszarów cennych przyrodniczo (a jednocześnie atrakcyjnych turystycznie) w ramach inicjatywy UNESCO – *Człowiek i Środowisko*. Należą do nich:

Ryc. 2. Stan i ochrona środowiska regionu transgranicznego w 2011 r.

- Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Polesie Zachodnie” (powstały w 2002 r., rozszerzony w 2011 r.), obejmujący po stronie polskiej: Poleski Park Narodowy i Sobiborski Park Krajobrazowy, po stronie ukraińskiej – Szacki Park Narodowy oraz białoruski rezerwat biosfery „Polesie Nadbużańskie”.
- Planowany Transgraniczny Rezerwat Biosfery „Roztocze”, który po polskiej stronie ma objąć Roztoczański Park Narodowy oraz parki krajobrazowe: Południoworoztoczański, Krasnobrodzki, Szczebrzeszyński, Puszczy Solskiej oraz Lasy Janowskie, a po stronie ukraińskiej: Jaworowski Park Narodowy, park krajobrazowy „Roztocze Rawskie” oraz rezerwat „Roztocze”.

Przeszłość polsko-białorusko-ukraińskiego regionu transgranicznego sprzyjała tworzeniu walorów (wielokulturowych zarówno w ośrodkach miejskich, jak i na obszarach wiejskich, spośród których wymienić należy m.in. :

- zespoły staromiejskie Lwowa i Zamościa, wpisane na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO,
- zabytkowe drewniane cerkwie zlokalizowane w obwodzie lwowskim, z których część jest także na Liście UNESCO,
- zespół staromiejski Lublina oraz miasta: Kazimierz Dolny (lubelskie) i Żółkiew (lwowskie) oraz Pińsk i Kamieniec (brzeskie),
- liczne pałace i zamki (m.in. Kozłówka, Łuck, Olesko, Podhorce Złoczów),
- twierdzę w Brześciu,
- obiekty martyrologiczne – dawne hitlerowskie obozy koncentracyjne (Majdanek, Bełżec, Sobibór).

Głównymi ośrodkami recepcji ruchu turystycznego w woj. lubelskim są miasta: Lublin, Kazimierz Dolny, Nałęczów i Zamość oraz obejmujące obszary wiejskie: Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie i Roztocze. W obwodzie brzeskim jest to Puszcza Białowieska oraz Brześć i Pińsk, a po stronie ukraińskiej głównym obszarem napływu turystów, także polskich jest obwód lwowski, w tym zwłaszcza miasto Lwów oraz miejscowości je otaczające, tj.: Olesko, Podhorce, Świrż, Złoczów i Żółkiew. Jeśli zaś chodzi o obwód wołyński to najliczniej odwiedzane jest Pojezierze Szackie, a z miast: Łuck i Włodzimierz Wołyński.

W celu oceny stanu dotychczasowego rozwoju turystyki w polsko-białorusko-ukraińskim regionie transgranicznym posłużono się wybranymi wskaźnikami (tab. 1), tj. [Szromek 2012, s. 295-309]:

- funkcji turystycznej Baretje’a–Deferta (liczba miejsc noclegowych w przeliczeniu na 100 mieszkańców),
- intensywności ruchu turystycznego Schneidera (liczba korzystających z noclegów w ciągu roku w przeliczeniu na 100 mieszkańców),
- intensywności ruchu turystycznego Charvata (liczba udzielonych noclegów w ciągu roku w przeliczeniu na 100 mieszkańców),
- gęstości bazy noclegowej (liczba miejsc noclegowych do powierzchni w km²),
- gęstości ruchu Deferta (liczba korzystających z noclegów do powierzchni w km²),

- rozwoju bazy noclegowej (liczba korzystających z noclegów do liczby miejsc noclegowych),
- wykorzystania pojemności noclegowej (liczba udzielonych noclegów do liczby miejsc noclegowych).

Tabela 1

Wskaźniki rozwoju turystyki w regionie transgranicznym w 2011 r.

Wyszczególnienie	Wskaźnik						
	funkcji turystycznej Baretje'a – Deferta	intensywności ruchu turystycznego		gęstości		rozwoju bazy noclegowej	wykorzystania pojemności noclegowej
		Schneidera	Charvata	bazy noclegowej	ruchu Deferta		
Lubelskie	0,8	30,1	68,5	0,7	26,1	35,9	81,6
Brzeskie	0,8	29,1	14,8	0,3	12,4	36,8	186,6
Wołyńskie	0,6	11,2	57,3	0,3	5,8	19,4	5,1
Lwowskie	1,2	24,7	167,1	1,4	28,8	20,7	140,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Jakubowski *et al.* 2013].

Z tab. 1, w której zestawiono wartości powyższych wskaźników dla czterech regionalnych jednostek administracyjnych tworzących region transgraniczny wynikają określone wnioski. Można stwierdzić, że zarówno w polskiej, białoruskiej, jak i ukraińskiej części funkcje turystyczne nie są w istotny sposób rozwinięte. Świadczy o tym wartość wskaźnika Baretje'a–Deferta, kształtująca się na poziomie zdecydowanie poniżej 4, co interpretuje się jako niemal zupełny brak aktywności turystycznej [*ibidem*, s. 299]. Potwierdzają to także niskiej wartości wskaźniki gęstości bazy noclegowej oraz gęstości ruchu Deferta, które w przypadku dobrze rozwiniętych pod względem turystycznym obszarów, wynoszą odpowiednio: co najmniej 1000 oraz 50 [*ibidem*, s. 300].

Mimo ogólnie słabego poziomu rozwoju turystyki, w ramach regionu transgranicznego występują pewne zróżnicowania. Najwięcej turystów przybywało do woj. lubelskiego – 655,1 tys. osób rocznie, nieco mniej do lwowskiego – 627,2 tys., wyraźnie mniej do brzeskiego 405,3 tys., a najmniej do wołyńskiego – 116,7 tys. Odnosząc te wielkości do liczby ludności, okazało się, że najwyższy wskaźnik Schneidera charak-

teryzował woj. lubelskie i obwód brzeski, a najniższy – obwód wołyński. Pod względem wskaźnika Charvata zdecydowanym liderem jest obwód lwowski, co oznacza, że turyści preferują tam dłuższe pobyty w porównaniu z woj. lubelskim. Pod względem gęstości bazy noclegowej i ruchu turystycznego Deferta wyróżnia się obwód lwowski i woj. lubelskie. Relatywnie najlepiej rozwiniętą bazę noclegową ma obwód brzeski i woj. lubelskie, a w najwyższym stopniu wykorzystują ją obwody: brzeski i lwowski. Udział turystów zagranicznych w ogólnej licznie korzystających z noclegów był najwyższy w obwodzie brzeskim – 32,1%, a w dalszej kolejności – w obwodzie lwowskim – 19,6% i woj. lubelskim – 14,9%, a najmniejszy – w obwodzie wołyńskim – 7,3%. Różnica polega jednak na tym, że w przypadku obwodu brzeskiego dominują turyści z państw byłego Związku Sowieckiego, zwłaszcza z Ukrainy, których nie dotyczy obowiązek wizowy, natomiast obwód lwowski i woj. lubelskie odwiedzają turyści z całego świata. Jednak konflikt zbrojny między Rosją a Ukrainą, który dotyczy dość odległych terenów (Krym, Donbas) wpłynął negatywnie na napływ turystów zagranicznych także w zachodnich obwodach Ukrainy (lwowskie, wołyńskie).

Podsumowując rozważania zawarte w tej części opracowania, można stwierdzić, że mimo atrakcyjnego potencjału przyrodniczego i kulturowego, jego wykorzystanie dla rozwoju turystyki w regionie transgranicznym jest niewielkie. Próbę wskazania kierunków zmiany tej sytuacji podjęto w opracowanej w latach 2013-2014 *Strategii współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020*.

3. Kierunki rozwoju turystyki w regionie transgranicznym

Jak już wspomniano, z inicjatywy Samorządu Województwa Lubelskiego, Związku Transgranicznego Euroregion Bug oraz wsparcia Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP – została przygotowana *Strategia współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020*. Jej celem generalnym jest *podniesienie konkurencyjności społeczno-gospodarczej obszaru transgranicznego w wymiarze europejskim, krajowym, regionalnym i lokalnym, poprzez efektywne wykorzystanie potencjałów endogenicznych oraz łagodzenie ograniczeń wynikających z funkcjonowania zewnętrznej granicy UE*. Jedną z czterech dziedzin działań strategicznych – obok *Współpracy gospodarczej, Infrastruktury komunikacyjnej i granicznej oraz Nauki i szkolnictwa wyższego* – jest *Środowisko naturalne, kultura i turystyka*.

Uznano, że do mocnych stron turystyki w regionie transgranicznym należą: istotne walory przyrodnicze i niewielki poziom ich degradacji, integrująca w wymiarze transgranicznym lokalizacja najcenniejszych jednostek fizjograficznych (Polesie, Rostocze, dorzecze Bugu), potencjał kulturowy oparty na dziedzictwie wielokulturowości, transgraniczna lokalizacja obiektów kulturowych, brak istotnych barier ję-

zykowych oraz przyjazne nastawienie do turystów (gościnność). Słabościami zaś są: niezbyt rozwinięta i za mało zdywersyfikowana infrastruktura turystyczna, brak istotnych transgranicznych produktów turystycznych, niska dostępność komunikacyjna do potencjalnych produktów turystycznych, brak turystycznych przejść granicznych, słaba dostępność informacji turystycznej (mała liczba wydawnictw turystycznych, w tym elektronicznych, mała liczba punktów informacji turystycznej oraz niewłaściwe ich rozmieszczenie), a także niezadowalający stan zabytków i zespołów miejskich, zwłaszcza po stronie ukraińskiej.

Szans na rozwój turystyki upatruje się w unikalnych – w wymiarze europejskim – walorach przyrodniczych i kulturowych, rozwoju transgranicznych produktów turystycznych (regionalnych, lokalnych) adekwatnych dla różnych form turystyki, wzmacnianiu społecznych więzi transgranicznych oraz kultury lokalnej i regionalnej przez współpracę szkół, tworzenie nowoczesnych form ochrony środowiska (geoparki) oraz rozszerzenie zasięgu przestrzennego umowy o małym ruchu granicznym z Białorusią i Ukrainą. Z kolei głównymi zagrożeniami są: konkurencja innych obszarów turystycznych, dominacja pozaturystycznych motywów przyjazdów, utrzymanie ruchu wizowego dla obywateli Białorusi i Ukrainy (a także dla obywateli UE udających się na Białoruś) oraz zanikanie kultury regionalnej i lokalnej. Nowym bardzo istotnym zagrożeniem jest wojna we wschodnich regionach Ukrainy, która zniechęca turystów – ze względu na niepewność sytuacji – do odwiedzania także jej zachodniej części.

Cel dziedzinowy *Strategii* w zakresie środowiska naturalnego, kultury i turystyki został sformułowany jako: *wzmacnianie potencjału przyrodniczego i kulturowego oraz jego wykorzystanie dla rozwoju turystyki*. Jego realizacja powinna spowodować efekt w postaci podniesienia atrakcyjności turystycznej regionu transgranicznego w wymiarze krajowym i europejskim z zachowaniem jego bioróżnorodności oraz walorów dziedzictwa kulturowego. W związku z powyższym, zaproponowano m.in. następujące kierunki działań:

- wspieranie powstawania i koordynacji funkcjonowania transgranicznych obszarów chronionych,
- stymulowanie działań transgranicznych na rzecz czystości wód dorzecza Bugu,
- opracowanie transgranicznych produktów turystycznych,
- transgraniczne działania na rzecz ochrony światowego dziedzictwa kultury,
- wspieranie i koordynowanie transgranicznych imprez kulturalnych,
- tworzenie transgranicznych sieci współpracy instytucji i organizacji zajmujących się środowiskiem naturalnym, kulturą i turystyką.

Nie bez znaczenia dla rozwoju turystyki są także proponowane kierunki działań dotyczące dziedziny: *Infrastruktura komunikacyjna i graniczna*, tj.:

- podniesienie przenikalności granicy polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej przez otwarcie nowych przejść granicznych, w tym przejść pieszych i turystycznych,
- poprawa dostępności drogowej przejść granicznych,
- zwiększenie ilości transgranicznych powiązań komunikacyjnych,

- rewitalizacja transgranicznej infrastruktury kolejowej,
- wspieranie nowoczesnych portów lotniczych w Lublinie, Lwowie i Brześciu w kierunku otwarcia nowych połączeń, w tym transgranicznych.

Powstaje pytanie na ile realne jest zrealizowanie wskazanych zamierzeń, bowiem już w latach 90. XX w. były tworzone dokumenty strategiczne dla pogranicza polsko-białorusko-ukraińskiego, z których w praktyce nic nie wynikało. Słabością tych dokumentów było jednak to, że powstawały one z inicjatywy polskiej, przy braku rzeczywistego (a nie tylko formalnego) zaangażowania strony białoruskiej i ukraińskiej, formułowały dość ogólnikowe kierunki działania, nie zawierając jednocześnie elementów systemu realizacji (podmioty realizacji, system monitoringu, źródła finansowania). Bierność władz białoruskich (duża) i ukraińskich (trochę mniejsza) wynikała z uwarunkowań geopolitycznych, gdyż granica państwowa oddzielająca woj. lubelskie od obwodów: brzeskiego, lwowskiego i wołyńskiego nabrała charakteru granicy zewnętrznej UE i strefy Schengen, co obniżyło jej przepuszczalność, zwłaszcza dla obywateli Białorusi i Ukrainy. Istotną przeszkodą był także dystans instytucjonalny, związany z nieadekwatnością kompetencyjną sąsiadujących ze sobą regionów administracyjnych oraz jednostek subregionalnych polskich, białoruskich i ukraińskich. O ile dystans instytucjonalny nadal występuje, o tyle nieco złagodzone zostały skutki występowania zewnętrznej granicy UE, dzięki Europejskiemu Instrumentowi Sąsiedztwa i Partnerstwa, w ramach którego w latach 2007-2013 był, a w kolejnym okresie programowania (2014-2020) będzie realizowany *Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina*. Możliwość pozyskania finansowania ze środków unijnych dla transgranicznych projektów o charakterze strategicznym stała się zachętą do podjęcia wysiłku stworzenia nowego dokumentu dla regionu transgranicznego. Warto jednocześnie podkreślić, że *Strategia współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020*, powstała jako efekt współdziałania kilkunastu ekspertów polskich, białoruskich i ukraińskich, oraz została oficjalnie przyjęta do realizacji przez Samorząd Województwa Lubelskiego, a także władze regionalne obwodów: brzeskiego, lwowskiego i wołyńskiego.

4. Wybrane działania na rzecz rozwoju turystyki aktywnej w regionie transgranicznym

W tej części opracowania skoncentrowano się na działaniach lub ich propozycjach, zmierzających do realizacji *Strategii współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020* w zakresie rozwoju turystyki aktywnej, ograniczając rozważania – ze względu na rozmiary pracy – do dwóch jej form, tj. wodnej i rowerowej.

Turystyka wodna w polsko-białorusko-ukraińskim regionie transgranicznym koncentruje się obecnie na dwóch pojezierzach, tj.: Łęczyńsko-Włodawskim

w woj. lubelskim oraz Szackim w obwodzie wołyńskim. Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, stanowiące część Polesia Zachodniego, składa się z ponad 60 jezior, z których najbardziej popularne jest Jezioro Białe Włodawskie o powierzchni 106,4 ha, nad którym w sezonie letnim wypoczywa ok. 40 tys. turystów. Do innych znanych jezior tego pojezierza należą jeziora: Piaseczno, Krasne, Łukcze i Zagłębocze. Część Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego objęto ochroną w formie Poleskiego Parku Narodowego. Z kolei Pojezierze Szackie położone jest w międzyrzeczu Prypeci i Bugu. Składa się z ponad 30 jezior o znacznie większej powierzchni niż po stronie polskiej. Najbardziej znanymi jeziorami są: Świtaż (26,0 km²), Pulmo (16,3 km²), Łukie (6,8 km²), Lucymierz (4,3 km²) oraz Piaseczno (1,9 km²). Pojezierze Szackie jest objęte ochroną w ramach Szackiego Parku Narodowego. Problemem jezior ukraińskich jest brak – w odróżnieniu od polskiego pojezierza – skanalizowania, przez co zanieczyszczane są one ściekami komunalnymi pochodzącymi z zabudowy, wokół nich usytuowanej.

Pojezierze Szackie położone jest w odległości ok. 8 km od Włodawy i mogłoby stanowić razem z Pojezierzem Łęczyńsko-Włodawskim wspólny transgraniczny produkt turystyczny zarówno dla turystyki wodnej, jak i rowerowej. Główną barierą w tym względzie jest jednak brak mostu na Bugu. Istniejący wcześniej most we Włodawie, został zniszczony w trakcie II wojny światowej. Obecnie jego odbudowa nie ma większego sensu ze względu na istniejący przebieg granic państwowych, gdyż stanowiłby on przejście na granicy polsko-białoruskiej, za którym w odległości kilku kilometrów musiałoby się znajdować kolejne przejście graniczne, tym razem białorusko-ukraińskie. Projekt uruchomienia polsko-ukraińskiego przejścia promowego w Woli Uhruskiej na południe od Włodawy nie został zrealizowany ze względu na rygory wizowe strefy Schengen. W tej sytuacji jedyną możliwością dotarcia z Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego na Pojezierze Szackie jest skorzystanie z drogowo-kolejowego przejścia w Dorohusku. W ten sposób odległość wydłuża się z kilkunastu do ok. 80 km. Dodatkowym problemem jest brak możliwości przekroczenia tego przejścia pieszo lub rowerem. Ponadto to, że jest to jedno z najważniejszych przejść na trasie Warszawa-Kijów, oznacza na ogół dość długi czas oczekiwania na przekroczenie granicy.

Zupełnie niewykorzystana dla turystyki wodnej jest rzeka Bug, stanowiąca ós polsko-białorusko-ukraińskiego regionu transgranicznego (ryc. 3), będąc jednocześnie częścią granicy polsko-białoruskiej i polsko-ukraińskiej. Wieloletnie badania i monitoring wykazują, że podstawowym zagrożeniem dla wód rzeki Bug są zanieczyszczenia biogenne na całej jej długości [Kawałko, Miszczuk 2008, s. 205-207]. Według polskiej klasyfikacji cały graniczny odcinek Bugu prowadzi wody nadmiernie zanieczyszczone, co powoduje znaczną dyskwalifikację tych wód zarówno dla celów bytowo-użytkowych (wodociągowych), jak i rekreacyjnych (ryc. 4). Przyczyną tego stanu rzeczy jest przede wszystkim brak kompleksowych rozwiązań z zakresu gospodarki wodno-ściekowej we Lwowie na Ukrainie oraz Brześciu na Białorusi.

Rzeka Bug posiada duże potencjalne możliwości do rozwoju i uprawiania turystyki wodnej. Aby tak się stało rzeka powinna być przygotowana infrastrukturalnie do rozwoju tej funkcji m.in. przez: stworzenie stanic wodnych, wypożyczalni sprzętu pływającego, organizacji miejsc noclegowych, zaplecza gastronomicznego itp., a także utrzymywanie jej stanu pozwalającego na odbywanie żeglugi. Dodatkowo atrakcyjność turystyczna Bugu mogłaby być rozwinięta po realizacji programu odtworzenia starych kanałów i połączeniu przez kanał Pojezierza Szackiego z Prypecią oraz utworzeniu przeprawowych przejść granicznych. W tym celu był też realizowany w ramach *Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013* projekt *Odtworzenie szlaku wodnego E-40 na odcinku Dniepr – Wisła: od strategii do planowania*, we współpracy woj. lubelskiego z obwodami brzeskim i wołyńskim. Będzie on kontynuowany w nowej perspektywie finansowej UE 2014-2020.

Ryc. 3. Transgraniczny charakter dorzecza Bugu

Źródło: [Kawałko, Miszczuk 2008].

W zakresie turystyki rowerowej inicjatyw jest dużo więcej. W polsko-białorusko-ukraińskim regionie transgranicznym najczęściej oznakowanych szlaków rowerowych o znaczeniu regionalnym i lokalnym jest w woj. lubelskim (tab. 2). Pięć szlaków regionalnych ma długość 753 km, a – 58 lokalnych, przebiegających przez obszar 15 powiatów – 1297 km. Obejmują one obszary o cennych walorach przyrodniczych i kulturowych. Do końca 2015 r. ma jeszcze zostać ukończony Szlak Rowerowy Polski Wschodniej o długości prawie 2000 km, przebiegający przez województwa:

- podkarpackie (ok. 430 km)
- świętokrzyskie (ok. 190 km),
- lubelskie (ok. 350 km),
- podlaskie (ok. 592 km),
- warmińsko-mazurskie (ok. 420 km).

Tabela 2

Oznakowane szlaki rowerowe woj. lubelskiego

Regionalne szlaki rowerowe		
nazwa	długość w km	
Lublin – Kazimierz Dolny (czerwony)	61	
Lublin – Wola Uhruska (czerwony)	110	
Kazimierz Dolny – Kraśnik (czerwony)	106	
Centralny Szlak Rowerowy Rostocza (czerwony)	188	
Nadbużański Szlak Rowerowy (czerwony)	288	
Lokalne szlaki rowerowe		
lokalizacja (powiat)	liczba	długość w km
Bialski	1	12
Biłgorajski	14	14
Chelmski	3	68
Hrubieszowski	1	24
Janowski	3	86
Krasnostawski	1	50
Lubartowski	1	26
Lubelski	7	186
Łukowski	1	16
Opolski	9	301
Parczewski	2	127
Puławski	4	124
Tomaszowski	1	21
Włodawski	4	117
Zamojski	6	125

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Rowerem przez lubelskie 2014].

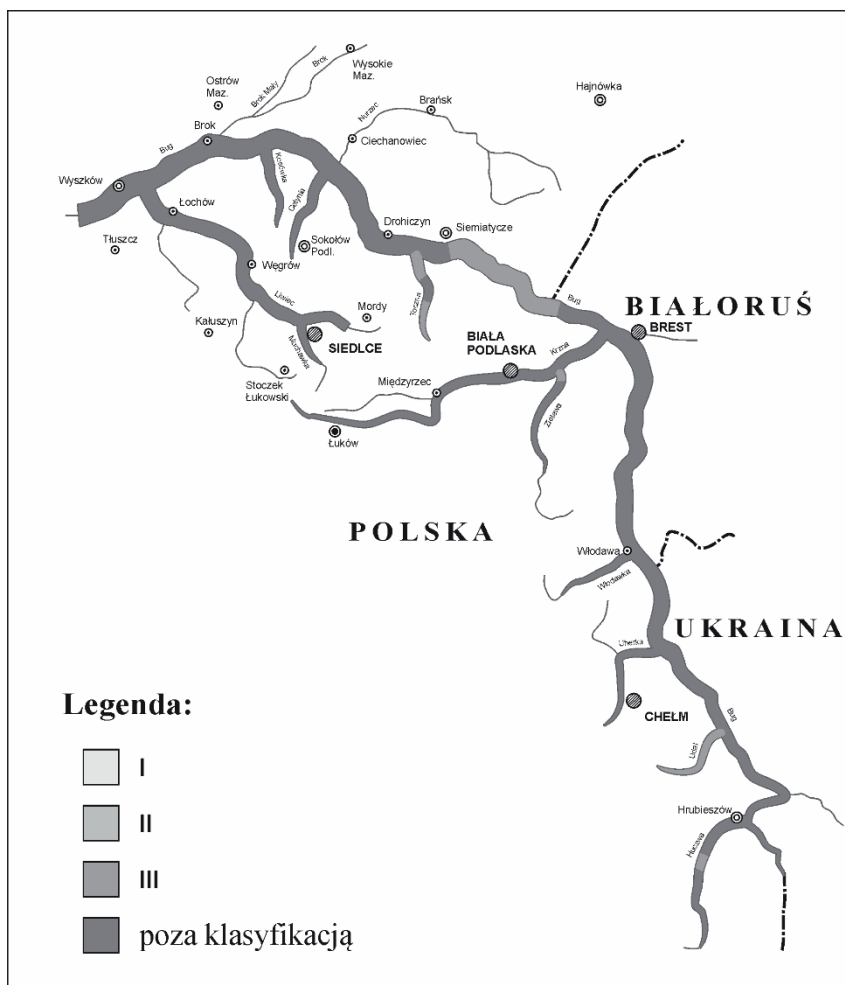
W woj. lubelskim będzie on prowadził m.in. przez Roztoczański Park Narodowy, Park Krajobrazowy Puszczy Solskiej, Sobiborski Park Krajobrazowy, Podlaski Przełom Bugu. Zostanie połączony z jedenastoma istniejącymi już szlakami rowerowymi, w tym m.in. z Centralnym Szlakiem Rowerowym Roztocza. Część szlaku będzie przebiegać także wzdłuż granicznego odcinka rzeki Bug. Koszt realizacji projektu oceniany jest na 173 mln zł, z tego 147 mln pochodzi z PO „Rozwój Polski Wschodniej”. Oprócz oznakowanych szlaków rowerowych w woj. lubelskim funkcjonuje 19 punktów informacji turystycznej, 38 wypożyczalni rowerów oraz 22 organizacje grupujące turystów rowerowych.

Na znacznie niższym poziomie rozwoju znajduje się turystyka rowerowa w obwodach: lwowskim, wołyńskim i brzeskim. W obwodzie lwowskim istnieje bez porównania mniej oznakowanych szlaków rowerowych, w porównaniu z woj. lubelskim. Są to: szlak o długości 70 km Lwów-Żółkiew oraz szlak „Kurortów i stref rekreacyjnych” o długości 500 km, biegnący przez obwody: lwowski, zakarpacki, iwano-frankowski i czerniowiecki. Planowane są kolejne: „Po zamkach”, „Po rezerwatach”, „Po ośrodkach kultury ludowej”, „Po miejscach historycznych”, „Po zabytkach architektury drewnianej”. Impulsem do tego typu działań stał się m.in. Europejski Tydzień Turystyki Rowerowej, który odbył się we Lwowie i Żółkwi 12-17 lipca 2015 r. Wyraźnie brakuje natomiast oznakowanych tras rowerowych w obwodach wołyńskim i brzeskim.

Cechą charakterystyczną przebiegu tras rowerowych w polsko-białorusko-ukraińskim regionie transgranicznym jest to, że nie przekraczają one granicy państwowej. Nie mają zatem charakteru transgranicznego. Pewną próbą przełamania dotychczasowej ich specyfiki był realizowany w ramach *Programu Współpracy Transgranicznej PL-BY-UA 2007-13* projekt: „Szlak rowerowy – Śladami Nadbużańskich Tajemnic”. Jego wykonawcą była Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej w partnerstwie z Państwowym Uniwersytem Brzeskim im. A. Puszkina. W ramach projektu wyznaczono i oznakowano cztery trasy rowerowe o długości ok. 600 km (z czego na stronę białoruską przypada ok. 230 km). Trzy z nich: niebieska, zielona i czerwona przebiegają przez obszar powiatu bialskiego, natomiast żółta przez teren rejonu brzeskiego i kamienieckiego w obwodzie brzeskim. Powstał także trójjęzyczny przewodnik po wspomnianych trasach [*Śladami ...* 2014].

Nowym impulsem do rozwoju turystyki rowerowej w polsko-białorusko-ukraińskim regionie transgranicznym stanie się z pewnością – otwarte 1 lipca 2015 r. – drogowe przejście graniczne w Dołhobyczowie. Wyznaczono w jego ramach specjalny pas dla pieszych i rowerzystów. Dotychczas jedyna możliwość pieszego i rowerowego przekraczania wschodniej granicy Polski była na przejściu w Medyce. Przejście w Dołhobyczowie ma szansę zaktywizować przede wszystkim transgraniczną turystykę rowerową na Roztoczu, rozciągającym się od Kraśnika w woj. lubelskim po Lwów.

Ryc. 4. Stan czystości dorzecza Bugu

Wnioski

Zaprezentowane rozważania skłaniają do sformułowania kilku wniosków. Położenie przygraniczne wzdłuż granicy państwowej o charakterze zamkniętym, nadaje regionom charakter peryferyjny zarówno w wymiarze komunikacyjnym, jak i społeczno-gospodarczym. Jakkolwiek każde pogranicze ma swoją specyfikę związaną z jego historią, migracjami ludności różnych narodowości, co sprzyja tworzeniu wielokulturowego potencjału turystycznego. Mogą wzbogacać i uzupełniać go także walory przyrodnicze o charakterze transgranicznym, na ogół w niewielkim stopniu przekształ-

cone w warunkach granicy zamkniętej. Pogranicza są zatem atrakcyjnymi obszarami do uprawiania turystyki, a w szczególności aktywnej, co wymaga jednak stworzenia odpowiedniej infrastruktury.

Dotychczasowy stan wykorzystania walorów turystycznych polsko-białorusko-ukraińskiego regionu transgranicznego należy uznać za niewielki. Uwarunkowania geopolityczne powodują, że inicjatywy w zakresie turystyki aktywnej (m.in. wodnej i rowerowej) nie mają na ogół charakter transgranicznego, a zlokalizowane są w poszczególnych częściach „narodowych”, najczęściej w woj. lubelskim. Aby zmienić tę sytuację przygotowano dokument *Strategii współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020*. Zawiera on pożądane kierunki działań strategicznych m.in. w zakresie turystyki. Treść tego dokumentu może stać się podstawą do formułowania nowoczesnych produktów turystycznych na poziomie lokalnym, regionalnym i transgranicznym, które zdynamizują ruch turystyczny na obszarze pogranicza. Nie bez znaczenia w tego typu działaniach, w których powinny być zaangażowane władze regionalne i lokalne, przedsiębiorstwa turystyczne i organizacje pozarządowe, jest wsparcie ze środków UE w nowej perspektywie finansowej 2014-2020 m.in. w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa. Nie ulega jednak wątpliwości, że bez zasadniczych zmian uwarunkowań geopolitycznych, przekładających się na większą swobodę przemieszczania się turystów przez zewnętrzną granicę UE, jaką stanowi granica polsko-białoruska i polsko-ukraińska, nie należy oczekiwać spektakularnego rozwoju turystyki transgranicznej, także w jej aktywnych formach.

Literatura

- Anderson J., O'Dowd L., 1999, *Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meanings, Changing Significance*. "Regional Studies", t. 33.7, s. 593- 604.
- Balińska A., Sieczko A., Zawadka J., 2014, *Turystyka. Wybrane zagadnienia*. Difin, Warszawa.
- Grabowska A., 2014, *Władze samorządowe jako podmiot kształtujący gospodarkę turystyczną w regionie*. Wyd. UE, Katowice.
- Jakubowski A., Bronisz U., Dziaduch S., 2013, *Diagnoza sytuacji społeczno-ekonomicznej na obszarze województwa lubelskiego, obwodu brzeskiego, obwodu wołyńskiego oraz obwodu lwowskiego*. Urząd Statystyczny w Lublinie, Lublin.
- Kawałko B., Miszczuk A., 2008, *Uwarunkowania rozwoju przestrzennego Polski wynikające z sąsiedztwa z Ukrainą*, [w:] *Ekspertyzy do koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2008-2033*, K. Saganowski, M. Zagrzejewska-Fiedorowicz, P. Żuber (red.). T. III, MRR, Warszawa, s. 175-232.
- Koter M., 2003, *Multicultural Border Regions of Europe – Forms of Ethnic Composition and Process of Their Differentiation*. Region and Regionalism, nr 6.
- Kozak M. W., 2009, *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*. Wyd. Naukowe Scholar.

- Rowerem przez lubelskie*, Informator turystyczny, 2014, Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego, Lublin.
- Rut J., 2002, *Turystyka aktywna w Euroregionie Karpackim*. Monografia turystyczna, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.
- Strategia współpracy transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Wołyńskiego, Obwodu Lwowskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020*, Lublin, 2014.
- Szromek A. R., 2012, *Przegląd wskaźników funkcji turystycznej i ich zastosowanie w ocenie rozwoju turystycznego obszaru na przykładzie gmin województwa śląskiego*. „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej”, seria: „Organizacja i Zarządzanie”, z. 61, s. 295-309.
- Śladami Nadbużańskich Tajemnic*. Przewodnik turystyczny, 2014, Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Państwowy Uniwersytet Brzeski im. A. Puszkina, Biała Podlaska.
- Więckowski M., 2010, *Turystyka na obszarach przygranicznych Polski*. „Prace Geograficzne IGiPZ PAN”, 224, Warszawa.

